

УДК 343.9:343.8(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.32.13>

КРИМІНОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Конопельський Віктор Ярославович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
права та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Дмитрієнко Юлія Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У даній науковій статті, на підставі аналізу змісту основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, що визначені в кримінально-виконавчому законодавстві України, а також стану та ефективності їх реалізації у сфері виконання покарань і пробації, встановлено правові прогалини та інші проблемні питання, що стосуються застосування у процесі виконання – відбування покарань кримінологічної інформації, та розроблені окремі шляхи їх усунення і вирішення по суті.

Зокрема, встановлено, що при визначення режиму відбування покарання для засуджених до позбавлення волі, а також відповідного рівня безпеки у виправних колоніях, у яких вони мають у зв'язку з цим перебувати на протязі строку який встановлений у вироку суду, що вступив у законну силу, законодавець не визначив особливостей тримання у цих установах виконання покарань злочинних «авторитетів», включаючи так званих «злочинців у законі», кримінологічна характеристика яких свідчить про їх потенційну небезпеку для встановленого порядку виконання – відбування покарань, а також для закріплених у кримінально-виконавчому законодавстві України мети і завдань.

У цьому сенсі звернута увага й на той факт, що сучасні нормативно-правові акти, які визначають порядок розподілу засуджених до позбавлення волі у виправні колонії певного рівня безпеки, не передбачають особливостей такої діяльності щодо злочинних «авторитетів» з урахуванням кримінологічної інформації, яка пов'язана зі змістом їх суспільної небезпеки, особливо в умовах ізоляції від суспільства.

Аналогічні правові прогалини і проблеми виникають й в інших галузях життєдіяльності зазначених суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин, а саме – при їх переведенні з однієї кримінально-виконавчої установи в іншу; при забезпеченні права інших засуджених на особисту безпеку; при запобіганні злісної непокори осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; ін.

Виходячи з цього, у даній науковій статті доведена необхідність удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства України з означених питань, враховуючи, що у Кримінальному Кодексі передбачено відповідальність за належність, наприклад, засудженого до позбавлення волі до статусу «злочинців у законі» або осіб, які справляють злочинний вплив на інших засуджених у процесі виконання – відбування покарань.

Констатовано також, що без вирішення зазначеної глобальної проблеми для сфери виконання покарань і пробації, досить складно проводити будь-які реформи, які здійснюються у вказаній галузі суспільних відносин.

Ключові слова: кримінологічна інформація, основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, злочинні «авторитети», встановлений порядок виконання – відбування покарання, засуджений до позбавлення волі, розподіл засуджених по колоніях, запобігання кримінальним правопорушенням.

CRIMINOLOGICAL INFORMATION IN THE SYSTEM OF BASIC MEANS OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION OF CONVICTS

Konopelskyi Viktor Yaroslavovych,

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Criminal Law and Criminology

(Odessa State University

of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

Dmytrienko Yulia Serhiivna,

graduate student of the Department

of Criminal Law and Criminology

(Odessa State University

of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

In this scientific article, based on the analysis of the content of the main means of correction and resocialization of convicts, which are defined in the criminal law of Ukraine, as well as the state and effectiveness of their implementation in the field of execution of punishments and probation, legal gaps and other problematic issues related to their application are identified in the process of execution – serving the punishments of criminological information, and separate ways of their elimination and solution have been developed.

In particular, it was established that when determining the regime of serving the sentence for those sentenced to imprisonment, as well as the appropriate level of security in correctional colonies, in which they must therefore stay for the period established in the court verdict, which entered into force, the legislator did not define the specifics of keeping criminal "authorities" in these institutions for the execution of punishments, including so-called "thieves in law", whose criminological characteristics indicate their potential danger for the established order of execution – the serving of punishments, as well as for those enshrined in criminal enforcement legislation Ukraine's goals and objectives.

In this sense, attention is also drawn to the fact that modern legal acts, which determine the procedure for the distribution of prisoners sentenced to imprisonment in correctional colonies of a certain level of security, do not provide for the peculiarities of such activities in relation to criminal "authorities", taking into account criminological information, which connected with the content of their social danger, especially in conditions of isolation from society.

Similar legal gaps and problems arise in other spheres of life of the said subjects of criminal-executive legal relations, namely, when they are transferred from one criminal-executive institution to another; while ensuring the right of other convicts to personal safety; in preventing malicious disobedience of persons serving prison sentences; others.

Based on this, this scientific article proves the need to improve the current criminal law enforcement of Ukraine on these issues, taking into account that the Criminal Code provides

for responsibility for belonging, for example, to a person sentenced to imprisonment to the status of "thieves in law" or persons who commit criminal influence on other convicts in the process of execution – serving sentences.

It was also established that without solving the specified global problem for the sphere of execution of punishments and probation, it is quite difficult to carry out any reforms carried out in the specified field of social relations.

Key words: criminological information, the main means of correction and resocialization of convicts; criminal "authorities", established order of execution – serving the sentence, sentenced to imprisonment, distribution of convicts by colony, prevention of criminal offences.

Постановка проблеми. Одним із системних елементів як мети покарання (ч. ч. 2, 3 Кримінального кодексу (КК) України), так і кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) є запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень з боку засуджених та інших осіб, а також запобігати тортурам тощо у процесі виконання – відбування покарань.

Поряд з цим, як свідчить офіційна статистика, практично щорічно, розпочинаючи з 1991 року [1, с. 1] і до сьогодні [2, с. 1–12], у сфері виконання покарань України реєструються вчиненні з участю засуджених кримінальні правопорушення. При цьому однією з детермінант, які сприяли вчиненню, зокрема, пенітенціарних злочинів, є неналежне правове забезпечення кримінологічно значущою інформацією щодо осіб, які відбувають кримінальне покарання.

У першу чергу, мова ведеться про так званих злочинних «авторитетів» [3, с. 79–163], протиправна діяльність яких не тільки детермінує зазначений вид злочинності, але й негативно впливає на ефективність реалізації у процесі виконання – відбування покарань визначених у законі (ст. 6 КВК) основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених [4, с. 88–139]. При цьому в структурі пенітенціарної злочинності пріоритетне місце займають кримінальні правопорушення, що пов'язані зі злісною непокорю адміністрації установ виконання покарань (УВП) (ст. 391 КК України) [5, с. 207–212] та дій, що дезорганізують роботу УВП [54, с. 140–159], тобто ті суспільно-небезпечні діяння, які відображають змістовну спрямованість кримінальної субкультури у цілому [6, с. 3–12].

Виходячи з цього, можна констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка стала наслідком формального та неналежного використання можливостей кримінологічної інформації у ході застосування до зазначеної вище категорії засуджених індивідуальних засобів виправлення та ресоціалізації (ч. 4 ст. 6 КВК).

Отже, обрана тема дослідження є актуальною та такою, що має не стільки теоретичне, скільки практичне значення.

Враховуючи зазначене, метою цієї наукової статті є доведення необхідності більш ефективного та предметного використання кримінологічної інформації у системі основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а *головним завданням* – визначення змісту, ролі та місця даного виду відомостей у запобіганні кримінальним правопорушенням з боку так званих злочинних «авторитетів».

Стан досліджень. Питаннями, що стосуються застосування кримінологічної інформації у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених займаються як кримінологи, так і фахівці інших галузей права, включаючи учених кримінально-виконавчого напрямку, а саме: О. М. Бандурка, А. М. Бабенко, В. Р. Батиргареєва, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головін, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. А. Мартиненко, М. С. Пузирьов, О. П. Рябчинська, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, О. О. Шкута, П. Л. Фріс та інші.

У той самий час, у контексті більш раціонального використання у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених кримінологічної інформації щодо злочинних «авторитетів», слід констатувати, що на доктринальному рівні відповідних наукових досліджень бракує, що й обумовило вибір теми розробки зазначеної проблематики.

Виклад основних положень. Доповнення КК України новими статтями та особливо кваліфікуючими ознаками («особою, яка перебуває у статусі суб'єкта злочинного впливу», та особою, яка перебуває у статусі «вора в законі») (ст. ст. 255–255-3) на підставі Закону України від 04.06.2020 № 671-ХІ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [7], актуалізує необхідність активізації правоохоронних органів у всіх напрямках її діяльності, а саме:

а) кримінальному праві – для розробки більш точних і професійно виважених ознак складу кримінальних правопорушень, що дасть можливість правильно здійснювати їх кваліфікацію [8];

б) кримінальному процесі – для забезпечення реалізації у кримінальному провадженні як завдань (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК)), так і загальних засад даної діяльності (ст. 7 зазначеного Кодексу);

в) кримінально-виконавчому праві – для більш ефективного і цілеспрямованого з індивідуального застосування до вказаної категорії засуджених основних засобів виправлення та ресоціалізації (ч. 4 ст. 6 КВК).

При цьому об'єднуючим для зазначених та інших напрямів функціонування суб'єктів правоохоронної діяльності є кримінологічна інформація про особу злочинця та про явища і процеси, які детермінують формування і розвиток її протиправної мотивації, а також у подальшому – кримінальної поведінки.

Зокрема, як з цього приводу зазначено у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненими стійкими злочинними об'єднаннями» у вироці суду в обов'язковому порядку слід наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворене злочинне об'єднання, як довго воно функціонувало, відомості про організатора та його інших членів, а також про характер стосунків, які склались поміж ними [9, с. 342], що можна віднести до кримінологічно значущої інформації.

У такому ж контексті сформульовані положення й постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», у п. 1 якої зазначено, що у кожному конкретному випадку суди при призначенні покарання зобов'язані враховувати дані про особу винного [10, с. 231].

Таким чином, варто визнати, що кримінологічна інформація є необхідною змістовною складовою для всіх напрямів кримінально-правової діяльності, пов'язаної із запобіганням і протидією відповідним кримінальним «авторитетам», а тому важливо у зв'язку з цим з'ясувати її сутність і зміст, а також роль і місце у системі зазначених суспільно-правових відносин.

Зокрема, як доведено на науковому рівні, основу кримінологічної інформації складають відомості про об'єкти, які є невід'ємними елементами предмета кримінології [11, с. 17]. При цьому необхідно мати на увазі, що структура даного виду інформації визначається внутрішньою будовою кримінологічно значущих об'єктів, а також враховувати той факт, що зазначені відомості мають і свої предметні особливості, які обумовлені змістовною протиправною діяльністю особи чи злочинних об'єднань [11, с. 19]. Так, знову ж таки, на доктринальному рівні встановлено, що організована злочинність в Україні, включаючи й сферу виконання покарань, характеризуються високою латентністю [12, с. 339].

Крім цього, у кримінологічній характеристиці організованої злочинності учені виокремлюють наступні відомості про її суб'єктів:

1. До зазначеної протиправної діяльності залучаються можливості великої кількості окремих підприємств і комерційних структур, включаючи й виробничі потужності УВП [12, с. 341].

Без сумніву, що у такій ситуації кримінологічно значущою має стати не тільки інформація про організаторів і членів того чи іншого злочинного співтовариства, але й про керівництво тих юридичних осіб, які задіяні у протиправних «схемах» вказаних суб'єктів кримінальних правопорушень. Так, майже щорічно у сфері виконання покарань України до кримінальної відповідальності притягаються особи з числа персоналу УВП, які задіяні на виробництві установ [13, с. 231–416].

2. Хоча й досить рідко, але все таки щорічно виявляються корумповані зв'язки членів організованих злочинних формувань з представниками органів державної влади, у тому числі з керівниками органів і УВП [14, с. 67]. Показовою у цьому сенсі є така інформація: практично щорічно до різних видів юридичної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень притягаються представники персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України (за встановлення неслужбових стосунків із засудженими; отримання подарунків від їх родичів; отримання інших видів неправомірної вигоди; т. ін.) [2, с. 13].

3. Щорічно збільшується кількість організованих злочинних формувань та тривалість їх функціонування на території України [14, с. 67]. Так, у сфері виконання покарань майже у 10% УВП і слідчих ізоляторах (СІЗО) зазначена обставина привела до того, що фактичне управління цими установами здійснювала у свій час не адміністрація системи ДКВС України, а злочинні «авторитети» [2, с. 12].

4. Інша кримінологічна інформація про протиправну діяльність організованих злочинних формувань, яка знайшла своє відображення як в офіційних статистичних матеріалах, так і в науковій літературі, у якій зокрема, доведено вплив УВП і СІЗО на криміногенну ситуацію в Україні [15, с. 164–183].

Висновок. У цілому, якщо узагальнити отримані в ході даного наукового пошуку результати, що стосуються ролі і місця кримінологічної інформації у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, які мають статус так званих злочинних «авторитетів», то слід констатувати, що без суттєвої видозміни порядку виконання – відбування покарань щодо вказаної категорії осіб (режиму їх утримання в УВП) об'єктивно неможливо підвищити рівень кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України.

Зокрема, як видається, логічно було б у зв'язку з цим частину 3 ст. 97 КВК доповнити абзацом другим такого змісту:

«Щодо осіб, які перебувають у статусі суб'єкта злочинного впливу, або у статусі «вора в законі», зазначена програма складається на підставі отриманої кримінологічної інформації від інших правоохоронних органів».

Такий законодавчий підхід дозволить реалізувати у кримінально-виконавчому законодавстві України системний метод і принцип побудови правових норм, який сформульований у нормах чинного КК (ст. ст. 26-28; ст. ст. 255 – 255-3), та дасть можливість більш предметно, раціонально та цілеспрямовано використовувати кримінологічно значущу інформацію у ході реалізації визначених у законі (ст. 6 КВК) заходів індивідуального впливу на осіб з числа злочинних «авторитетів».

Список використаних джерел:

1. Деякі показники діяльності установ кримінально-виконавчої системи МВС України: *Інформ. бюл.* Київ: Головне управління по виконанню покарань МВС України, 1992. 28 с.
2. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: *Інформ. бюл.* Київ: Департамент Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
3. Організаційно-правові заходи протидії протиправній діяльності кримінальних лідерів в установах пенітенціарної системи України: монографія / за ред. проф. В.Л. Ортинського. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. 380 с.
4. Богатирьов А.І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.
5. Колб О.Г. Кримінально-правові засади боротьби зі злісною непокорою засуджених законним вимогам адміністрації виправної колонії. *Право України.* 2010. № 9. С. 207–212.
6. Боровик А.В., Колб О.Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В. друкарня «Волиньполіграф», 2018. 340 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 04.06.2020 № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 10.02.2024).
8. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2000. 35 с.
9. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизонанко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 342–348.
10. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизонанко, Л.Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 231–245.
11. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: *Практична кримінологія.* 320 с.
12. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.
13. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія. Вид. 3-єЮ допов. і випр. / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. В. Топчія. Луцьк: Вид-во «Терен», 2023. 418 с.
14. Кулик О.Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
15. Батиргарєєва В.С., Бабенко А.М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України.* 2020. № 2. С. 164–183.